

LUOVAN LUOPUMISEN MANIFESTI

Irti talousajattelun hegemoniasta

Arto Koski

2019

1. IRTIPÄÄSTÄMINEN	2
2. TALOUSAJATTELU	6
3. LUOVA LUOPUMINEN	11
4. HENKINEN KASVU	13
5. HILJAINEN VALLANKUMOUS	16

1. IRTIPÄÄSTÄMINEN

Lisää, enemmän, uudestaan

Ihminen tarvitsee elääkseen ravintoa ja vettä sekä suojaa ääriämpötiloja ja muita fyysisiä uhkia vastaan. Lajimme *homo sapiens*, viisas ihminen, on oppinut vastustamaan näiden resurssien puutosta kehittymällä sosiaaliseksi olennoiksi, joka osaa luoda yhteisöllisiä toimintamalleja suojakseen. Maapallon kehittyneissä maissa onkin jo saavutettu sellainen aineellisen hyvinvoinnin taso, jossa kaikilla ihmisillä pitäisi olla elämisen perusteisiin riittävät resurssit saatavilla.

Kulttuurien kehittyminen on kuitenkin johtanut siihen, että ihmiselle ei ole riittänyt vain edellä kuvattujen perustarpeiden tyydyttäminen. Historian saatossa aineelliset resurssit eivät ole jakautuneet tasaisesti. Metsästys- ja keräilykulttuurissa ne jaettiin vielä kaikkien yhteisön jäsenien kesken. Maanviljelyn alkaessa tilanne muuttui kun maan ja karjan omistaminen määritteli oikeuden näihin resursseihin. Teollistuminen syvensi jakoa omistavan luokan ja muiden välillä. Tämän päivän finanssitalouden johtamassa maailmassa 1% rikkaimmista ihmisistä omistaa jo enemmän kuin muut yhteensä. Forbesin [arvion](#) mukaan kahdeksan maailman rikkainta omistaa yhtä paljon kuin vähävaraisin puolisko:

8/3 600 000 000 ihmistä!

Epätasainen resurssien jakautuminen aiheuttaa epävarmuutta niissä, jotka kokevat niukuutta ja toisaalta myös niissä, jotka resursseja omistavat niiden menettämisen uhan takia. Länsimaiseen ihmiseen on siksi sisäistynyt tarve lisätä sekä hyödykkeiden määrää että niiden hankintaan tarvittavien resurssien omistamisen varmuutta turvallisuuden tunteen ylläpitämiseksi. Näiden tarpeiden pohjalta on syntynyt uusi ihminen - *homo economicus*, jonka olemuksen keskeisin tavoite ja sisältö on **kasvu**: taloudellisen vaurauden ja sosiaalisen menestyksen lisääminen.

Aineellisen kasvun eetos on ihmiseen syvälle sisäistynyt normi. Täyttääkseen tämän elämäntehtävänsä ihminen haluaa **lisää** ja **enemmän**. Lisää varallisuutta, lisää tavaroita, lisää elämyksiä...enemmän seuraajia, enemmän tykkäyksiä. Epävarmuuden mörkö on johtanut myös siihen, että ihminen hamuaa tuttua ja turvallista: **uudestaan ja uudestaan** samoja elämyksiä, samoja kokemuksia, samaa kuin muutkin. Nämä toimivat identiteettien rakennuspalikoina, joita ihmiset shoppailevat turvattomuuden torjumiseksi. Sivuvaiikutuksina on ilmestynyt ilmastonmuutos ja muita yhteiskunnallisia ongelmia.

Silloin tällöin uutiskynnyksen ylittävät tarinat, joissa joku on hypännyt pois tästä oravanpyörästä. Jättänyt turvallisen ammattinsa ja muuttanut maalle aloittaakseen omaehtoisensa ja mahdollisimman omavaraisen elämän. Se lienee merkki siitä, että jokin meissä kaipaa sellaista elämäntapaa, jossa perustarpeet voidaan tyydyttää omavaraisen arkisen toiminnan kautta ilman tarvetta kasvattaa sellaista omaisuutta, jota siihen ei tarvita. Ehkä tällaista ihmistä pidetään salaisesti jopa rohkeana ja kunnioitettavana. Koemme hänessä häivähdyksen vapaudesta, jonka voi saavuttaa luopumalla niistä vaatimuksista, joita jatkuvan kasvun paineet aiheuttavat.

Mutta sitten iskee todellisuus päälle. Mistä kaikesta **minun** pitäisi muka luopua? Juuri uudelleen sisustetusta rivitalokolmiosta? Ensi keväänä pitäisi vaihtaa auto isompaan? Joka syksyinen Thaimaa-lomaviikko? Kuntosalikortti? Golfkerhon jäsenyys? Netflix, some, jos netti ei toimi kunnolla siellä korvessa? Työkaveriporukan saunaillat?

Ei ihme, että tämän päivän hyväosainenkin ihminen elää ristiriitaisissa tunnelmissa. Oma elämäntapa on juurtunut syvälle ja nyt sitä uhataan monelta suunnalta muutosta vaati-malla. Niukkuuden kammo, ympäristötietoisuuden aiheuttama huono omatunto ja oras-tava pelko omistamisen luoman turvallisuuden tunteen rapautumisesta aiheuttavat si-säistä levottomuutta kun uutiset toistavat näitä uhkia. Mikä siis neuvoksi?

Helpoin tapa estää ikävien uutisten aiheuttama levottomuus on kieltää kaikki: uhkat ei-vät ole todellisia. Toinen keino on uskoa kehitykseen, joka tuottaa uusia teknologisia rat-kaisuja, jotka poistavat uhkat joskus tulevaisuudessa. Ratkaisua etsitään myös yhteiskun-nan rakenteen muutoksista, jolloin yksilön vastuuta ei tarvitse tiedostaa. Yksi keino on selittää oma vaikutus maailman ongelmiin mitättömäksi verrattuna muihin syntisempiin vaikuttajiin. Muutoksen vastustaminen omassa elämässä on näin helppoa ja kivutonta.

Miksi minun pitäisi siis luopua mistään? **Siksi, että ennen pitkää luopuminen elämäntä-vastamme ei tule olemaan enää meidän oma valintamme ja silloin pudotus tulee ole-maan raastavan tuskallinen.**

Luopuminen on vaativaa ihmiselle, joka on löytänyt elämäntavastaan keinot turvatto-muuden hallintaan. Ihminen takertuu näihin keinoihin silloin kun vaihtoehtoja ei ole tie-dossa. Jotta elämäntavan muuttaminen olisi mahdollista, tarvittaisiin kokonaan uuden-laista ajattelua. Se tarkoittaisi sitä, että luopumista kasvusta ei enää nähtäisi vain **pa-luuna** tilaan, jossa on vähemmän kaikkea, vaan **siirtymisenä** tilaan, jossa voidaan luoda uutta. Ja juuri luovuus olisi se keino, jolla epävarmuutta vastaan voi taistella. Turvallisuus-den tunne syntyy silloin omasta itsestä. Sitä ei tarvitse enää ostaa rahalla.

Muutos on mahdollinen luopumalla ensin talouskasvun eetoksesta. Vasta kun on luopu-nut siitä, on mahdollista nähdä muita vaihtoehtoja ja esteet luovuudelle poistuvat. Irti-päästäminen vaatii siis rohkeutta ja tahtoa heittäytyä tuntemattomaan. Mikä siis moti-voisi meitä kasvattamaan tuota tahtoa ja millä keinoilla voisimme tukea muitakin siihen? Siitä myöhemmin, mutta tutkitaan aihetta hieman toisista näkökulmista ensin.

Buddhan ohje luopumiseen

Siddhartha Gautama niminen pohjoisintialainen prinssi teki aikanaan valinnan, jonka seurauksena hänen ajatuksiaan irtipäästämisestä on pohdiskeltu jo yli 2.500 vuoden ajan. Buddhana myöhemmin tunnettu Siddhartha G. päätti luopua vaurauden kyllästä-mästä elämästään ja lähti vaeltelemaan niukkuuden parissa kamppailevien ihmisten seu-raan tarkoituksenaan tutkiskella, mistä ihmisen kärsimys johtuu. Aikansa köyhyystutkija siis.

Buddha tuli lopulta siihen lopputulokseen, että **kärsimys** (paalinkielessä *dukkha*, engl. *suffering*) johtuu ihmisen taipumuksesta **takertua** (*upadana, clinging*) **mielihyvää** tuottaviin haluihin (*tanha, craving*). Halut kuuluvat elämään ja eivätkä sinänsä ole pahoja. Pahaa on takertuminen, jolloin toiveena on ahdistuksen torjunta, mutta se vain lisää sitä. Muita torjuntakeinoja Buddhan opeissa ovat **ahneus** (*lobha, greed*), **viha** (*dosa, aversion*) ja **harhaluulot** (*moha, delusion*). Buddhalaisuudessa perisyyniksi mielletään **tietämättömyys** (*avijja, ignorance*) eli kyvyttömyys olla tietoisesti läsnä ja nähdä kärsimyksen syyt. Kärsimyksen voi poistaa **päästämällä irti** (*nekkhamma, renunciation*) haluihin takertumisesta.

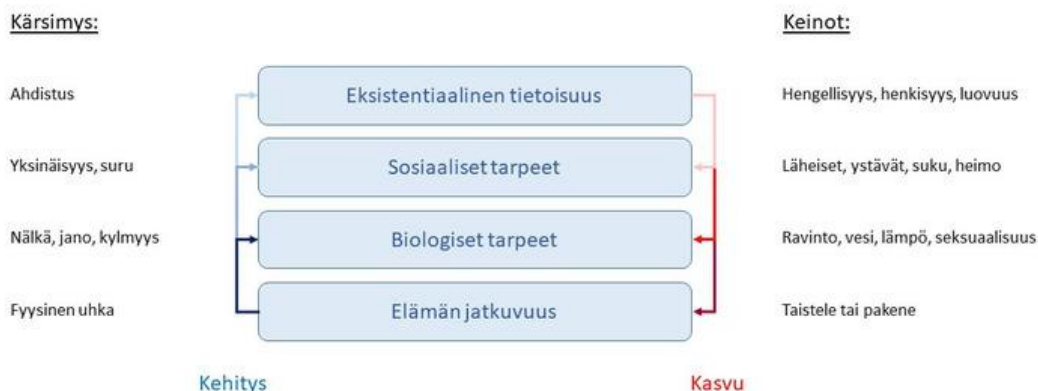
Kaikki nämä mainitut kärsimykseen johtavat torjuntakeinot ovat tuttuja meidänkin ajallemme ja erityisesti tunnistettavissa nykyisessä elämäntavassamme. **Mielihyvää** haetaan kuluttamisesta, **ahneus** antaa jatkuvalle kasvulle energiaa, **viha** on peräisin eriarvoisuudesta ja **harhaluuloilla** kielletään todellisuus. **Tietämättömyys** on henkistä laiskuutta, välinpitämättömyyttä ja epärehellisyyttä.

Buddhan ehdottama kahdeksanosainen tie valaistumiseen on toki työläs tämän päivän kiireiselle ihmiselle, mutta ajatus irtipäästämisestä ansaitsee silti oman huomionsa. Sen kautta voisi nimittäin löytyä myös ratkaisuja koko maapallon tulevaisuuden kannalta ikäviin ongelmiin, joista meillä nykyihmisillä on vastuu. Olemmehan itse tuon uhkan aiheuttaneet. Irtipäästäminen nykyisen elämäntavan haitallisista muodoista ei kuitenkaan ole sekään helppoa. Tehtävää voisi helpottaa tekemällä ensin selvemmäksi, mitä esteitä muutokselle voisi olla.

Turvattomuuden hallinta

Ihmisenä olemisen ytimessä on turvallisuuden tarve. Ihminen on käynyt läpi monta eri vaihetta evoluutiossa ja sitä ilmentää myös aivojen rakenne. Kehitysvaiheet näkyvät siten myös niissä strategioissa, joilla turvattomuutta hallitaan. Ihmisen kulttuurista toimintaa ohjaa aika pitkälle se miten hyvin nuo keinot toimivat. Jos ylempi taso ei toimi, siirrytään alemmalle tasolle.

TURVATTOMUUDEN HALLINNAN TASOT

Ihminen on kehittynyt sosiaalseksi olennoiksi, koska yhteisöllinen toiminta antaa paremmat mahdollisuudet selviytyä elämän haasteista. Fyysisten perustarpeiden lisäksi sosiaalisuus on siksi myös yksi turvallisuuden lähde ja sen puute aiheuttaa yksinäisyyttä ja muita ikäviä tunteita.

Fyysisten uhkien vaara on nykyisin jokseenkin pieni. Yhteiskuntamme on kohtuullisen hyvin järjestäytynyt näitä vastaan ja Suomi on maailman turvallisimpia maita. Ravinnon ja veden saantikin on turvattu suurimmalle osalle, vaikka leipäjonojakin on. Sosiaaliturvassa on edelleenkin aukkoja. Sosiaaliset verkostot toimivat turvana monille ja yhteiskunnallakin on antaa monenlaisia apuja siihen. Toki parannettava siinäkin on.

Ylimpänä tasona ihmisen kehityksessä on itsetietoisuus eli havainto elämän jatkuvuuden hauraudesta, joka aiheuttaa ontologista turvattomuutta. Sen torjuntaan käytettävät hyvät keinot alkavat kuitenkin olla vähissä. Uskontojen rooli katoaa, henkisyttä ei arvosteta ja luovuus on tukahdutettu. Keinoja etsitään siksi alemmilla tasoilla.

Sosiaalisuuden merkitys turvallisuuden lähteenä onkin korostunut nykyaikana. Jos sitäkään ei ole tarjolla riittävästi, niin ihminen siirtyy tukahduttamaan ahdistustaan biologisten viettien tyydyttämisellä yli tarpeen, joka toimii vain hetken ja aiheuttaa riippuvuuksia ja muita epäsuotuisia sivuvaikutuksia.

Kun ylikulutuskaan ei riitä, niin viimeisiksi keinoiksi jää sitten joko todellisuudesta pakeneminen tai ahdistuksen poistaminen kuviteltu uhka tuhoamalla kun oman angstin syy on projisoitu ulkopuolelle joihinkin heikompiin kuten maahanmuuttajiin, työttömiin tai köyhiin.

Henkinen kasvu tarkoittaa sitä, että ihminen kypsyy ylittämään biologiset viettinsä ja sosiaaliset paineet turvattomuuden hallinnassa. Henkisen kasvun yksi merkittävä saavutus on **itsereflektio** eli kyky nähdä itsensä toimijana, jolla on vaikutusta ympäristöönsä. Kun tähän liittyy myös kyky **empatiaan**, ihmisestä tulee vastuullinen toimija, joka kykenee vuorovaikutukseen muiden ihmisten ja luonnon kanssa. Se taas vapauttaa luovuuden, joka ylläpitää luottamusta toimijuuteen ja luo siten pohjan ontologiselle turvallisuudelle.

Luova asenne on mahdollisuus muutokseen. Luova asenne tarkoittaa kiinnostusta tunteimatonta kohtaan, halua nähdä rajan yli. Se on uteliaisuutta, joka toimii vastamyökkynä henkiselle laiskuudelle. Tulemalla tietoisiksi omasta sisäisestä maailmastaan ja motiiveistaan, ihminen voi saada myös kyvyn päästää irti haitallisista ja se luo tilan muutokselle.

Sanotaan, että tieto lisää tuskaa. Tietoisiksi tuleminen ei ole siis mahdollista ilman omaa kipua. Se hinta ihmisen on maksettava maailman pelastamiselta tuholta, jota se itse aiheuttaa kaiken aikaa.

2. TALOUSAJATTELU

Talousajattelu on tapa hahmottaa ihmisen elämismaailmaa taloudellisen vaurauden ja sosiaalisen menestyksen ulottuvuutena. Talousajattelu on juurtunut niin vahvasti länsimaisiin ihmisiin, että sitä on vaikea tiedostaa vain osana ihmisyyttä. Se toimii merkittävänä identiteetin rakentumisvälineenä ja siten osana turvallisuuden tunteen ylläpitämisessä. Joitakin aikoja sitten vastaavana maailmankuvan perustana toimi uskonto. Talousajattelu onkin korvannut uskonnon merkityksen nykyaikaisen ihmisen uskomusjärjestelmänä.

Talousajattelussa keskeisenä arvona on **raha**. Sana on alunpitäen suomenkielessä tarkoittanut oravannahkaa, jota käytettiin vaihdon välineenä. Nykyrahassa mitattuna yhden oravannahkan arvo olisi noin 500€. Rahan arvo on sittemmin ollut sidottu myös hopeaan ja kultaan. Nykyisen euron ulkoinen arvo eli valuutta on kelluva ja se määräytyy valuuttamarkkinoilla. Rahalla ei ole siis todellisuudessa itseisarvoa.

Rahaa syntyy kun pankit myöntävät lainoja. Raha on velkaa ja sitä syntyy tyhjästä. Rahan määrä lisääntyy kaiken aikaa kun pankit myöntävät uusia lainoja vanhojen lisäksi. Maailman tuotannon arvo on laskettu olevan kymmeniä tuhansia miljardeja dollareita tai euroja, mutta finanssitaloudessa mielikuvitusrahaa on satoja tuhansia miljardeja.

Rahaa käytetään määrittämään jonkun hyödykkeen arvo. Hyödyke voi olla tavaraa tai muuta omaisuutta ja palvelua. Hyödykkeen rahallinen arvo määräytyy sen **niukkuuden** mukaan. Jos menet metsään loppukesällä, niin jokamiehen oikeuden mukaan voit poimia ja syödä marjoja mahan täydeltä ilmaiseksi. Helsingin Kauppatorille kaupunkilaisten iloksi ensimmäisenä ilmestyvistä marjoista voidaan pyytää aluksi paljon. Hinta laskee mitä enemmän niitä tulee tarjolle kunnes nousee taas syksyä kohden.

Niukkuus syntyy **omistamisesta**, joka rajaa jonkun hyödykkeen oikeuksia ihmisten välillä. Niukkuus voi olla luonnollista tai keinotekoista. Kun OPEC-maat laittoivat öljyhanoja kiinni 70-luvulla niin raakaöljyn hinta melkein kolminkertaistui. Koska niukkuutta synnytetään keinotekoisesti, se johtaa varallisuuden jakautumiseen epätasaisesti. Kun varallisuutta kertyy omistusoikeuden kautta toisille enemmän, se on silloin toisilta pois. Niukkuuden tuottaminen on siten talousajattelun mukaan kannattavaa niiden ihmisten näkökulmasta, joille varallisuutta tulee siirtymään.

Tämä taloudellinen eriarvoisuus on talousajattelun ytimessä. Talousajattelussa ei tunneta käsitteitä *riittävästi* ja *tasa-arvo*. Jokaisella talousajatteluun taipuvalla on halukkuutta olla jäsenenä siinä ryhmässä, jolle varallisuutta kertyy enemmän. Talousajattelu perustuu siten vertailulle. Ihmisen sosiaalinen status muiden joukossa riippuu omasta varallisuudesta verrattuna muiden varallisuuteen. Varallisuuden kartuttamista tarvitaan, jotta ihmisen sosiaalinen asema nousee. Tuloillakin on merkitystä, koska myös niiden pohjalta voi omaa asemaa vertailla muihin.

Ihmiskuva

Talousajatteluun perustuvan ihmiskäsityksen taustalla on ajatus ihmisestä **omaa etua** tavoittelevana ja muita vastaan kilpailevana yksilönä, joksi ihminen on kehittynyt biologisten viettien ja sosiaalisten paineiden ohjaamana evoluution myötä. Kilpailua pidetään siten luonnollisena ominaisuutena ihmisessä. Talousajattelussa uskotaankin, että juuri kilpailuvietti on kehityksen mahdollistaja. Kilpailu erottaa voittajat häviäjistä ja menestyminen kilpailussa on ansaittu tunnustus hyvästä suorituksesta. Lähtökohtaisesti ajatellaan, että kaikilla on sama mahdollisuus yrittää parhaansa ja parhaat palkitaan. Ehkä hie-man kärjistäen on ehdotettu, että talousajatteluun perustuvassa **meritokratiassa** vaa-leissa annettava äänimääräkin pitäisi suhteuttaa veronmaksukykyyn.

Aikaisemmin ihmisen historiassa lauman, heimon tai suvun jäsenen menestyminen on mitattu eri tavoilla. Nykyihmiselle se on varallisuus ja sen mukanaan tuomat ulkoiset tunnukset, joilla on suuri merkitys, koska se mahdollistaa vertailun näkyvästi. Ihmiskuvan keskiössä on kilpailussa pärjääminen, tehokkuus, tuloksellinen suorittaminen ja ai-neellinen kasvu, joihin myös ihmisen arvo perustuu.

Kun menestyminen on sidottu varallisuuden lisäämiseen ja sen arvona on raha, ajattelua ohjaa erilaisten asioiden ja ilmiöiden mittaaminen rahallisena arvona. Kysymys ei siis ole vain pankkitilin saldon tiedostamisesta, vaan minkä tahansa omaan elämään liittyvän asian muuntamisesta rahalliseksi arvoksi, koska vain siten vertaileminen on mahdollista. Muilla ihmiselämän ulottuvuuksilla ei ole samanlaista sijaa talousajattelun arvomaail-massa.

Tähän ihmiskäsitykseen kuuluu myös oleellisesti **taloudellinen ohjaus** ihmisen motivaatioon vaikuttavana tekijänä. Jos jonkun toiminnan tuloksena varallisuus kasvaa, sen pitäisi motivoida tähän toimintaan. Jos se taas estää varallisuuden lisääntymisen tai jopa pienentää sitä, toiminta ei ole mielekästä.

Yhteiskunta, jonka valtavirtaa talousajattelu on, perustuu tälle ohjaukselle. Palkat ja palkkiot, etuisuudet ja bonukset ovat positiivisia kannustimia kun taas verotus, sakko-rangaistukset ja sanktiot negatiivisia kannustimia. Kannustin sanan alkuperäinen merki-tys hevoselle kipua tuottavana välineenä sopii ehkä paremmin jälkimmäiseen. Talous-ajattelulle on tyypillistä näkökulma, jossa esimerkiksi hyvinvointiyhteiskunnassa progres-siivinen ansiotuloverotus nähdään väärytenä, koska sen oletetaan syövän motivaatiota menestymisen tavoittelulta.

Talousajattelulle on ominaista myös korostaa **yksilöä** menestyksen tekijänä tai sen es-teenä. Uskotaan, että menestyminen on ennen kaikkea yksilön kykyjen ja valintojen seu-rausta. Siten myös menestymättömyys olisi yksilön kyvyttömyyttä. Tässä piilee yksi talousajattelun ansa, koska jos myönnettäisiin, että menestymättömyys johtuu ulkoisista rakenteellisista tekijöistä, niin myös menestyminen voisi johtua muusta kuin yksilön ky-vykkyydestä. Se voisi järjestyttää meritokratian perusteita.

Yksilön merkityksen korostuminen on johtanut myös ajatukseen **yksilönvapaudesta**. Ta-lousajattelussa käsitys vapaudesta on negatiivinen eli vapaus syntyy kun sitä ei erikseen

rajoiteta. Tämä on puolestaan johtanut siihen, että valtion eli järjestäytyneen yhteiskunnan roolia halutaan vähentää yksilön toimintaa rajoittavana tekijänä. Äärimmillään se tarkoittaisi valtiota, joka takaisi yksilönvapaudet ja pitäisi vain huolta kansalaistensa turvallisuudesta. Kaikki muut toiminnat olisivat vapaan taloudellisen ohjauksen vaikutuksessa eli markkinoiden säätämiä. Vapauden käsite sekoittuu kuitenkin valtaan. Vapauden rajoittaminen koetaankin aidommin oman vallankäytön rajoittamisena.

Talousajattelua vahvistamassa on ollut myös ihmisen menestystarina **tieteen ja teknologian** saralla. Vaurauden lisääntyminen on ollut mahdollista luonnonvaroja hyödyntävillä teknisillä innovaatioilla. Talousajattelun uskomusjärjestelmä perustuukin hyvin pitkälti ajatukselle siitä, että oli kysymys mistä tahansa luonnon rikkauksien hyödyntämisestä tai siitä aiheutuvien haittojen korjaamisesta, ihminen keksii ratkaisun ennen pitkää. Se on ollut jopa niin tehokasta, että tällä hetkellä luonnonvaroja kulutetaan vuodessa jo 1,5 kertaa maapallon kantokyvyn verran.

Monet ympäristön kuormittumista aiheuttavat tekijät ollaan toki saatu haltuun kuten happosateet ja otsonikato. Näyttää vain siltä, että yhtäkään ei ole saatu haltuun ennen kuin haittoja esiintyy ja niitä syntyy lisää jatkuvasti. Ihminen tuntuukin olevan reaktiivisena vielä oman biologisen kehityksensä vankina.

Talousajattelusta seuraa se, että ilmastonmuutos nähdään joko talouskasvun esteenä tai sen uutena mahdollisuutena: greentechinä. Poliitikot puhuvat päästökaupoista, liha- ja lentoverosta, mutta eivät kulutuksen pienentämisestä eivätkä luonnon monimuotoisuuden säilyttämisestä - muuten kuin juhlapuheissa. Kulutuksen vähentäminen kun on ristiriidassa talouskasvun kanssa ja luonnon arvoille ei haluta laskea hintaa, ellei sille löydy jotain sijaa taloustieteen funktioissa.

Ei vaihtoehtoa

Puhdas talousajattelu edustaa varsin kapeaa ihmiskäsitystä. Ihmisen elämän suuntaviihana olisi ikään kuin vain yksi ulottuvuus: varallisuuden muutos. Koska melkein mille tahansa asialle pyritään määrittämään rahallinen arvo, se tarkoittaa koko elämän redusoitumista tälle ulottuvuudelle. Siksi jonkun muun ulottuvuuden esiintymistä ei pidetä merkityksellisenä. Talousajattelulle onkin tyypillistä kun keskustelussa esiintyy sen puolustajan lausahdus: "ei ole vaihtoehtoa". Tällä halutaan itse asiassa sanoa, että vaihtoehtoina olisivat joko paluu kivikauteen tai kommunismi.

Ja tottahan se on. Talousajatteluun taipuvainen ihminen ei näe muita vaihtoehtoja. Se on juurtunut jo niin syväälle, että irti rimpuileminen on hyvin vaikeaa. Ihminen, joka on rakentanut identiteettinsä taloudellisen vaurauden ylläpitämiseen ja maksimoimiseen, ei halua eikä kykene näkemään muita arvoja elämässään. Se tarkoittaisi talousajattelun perusteiden luhistumista ja identiteettikriisiä.

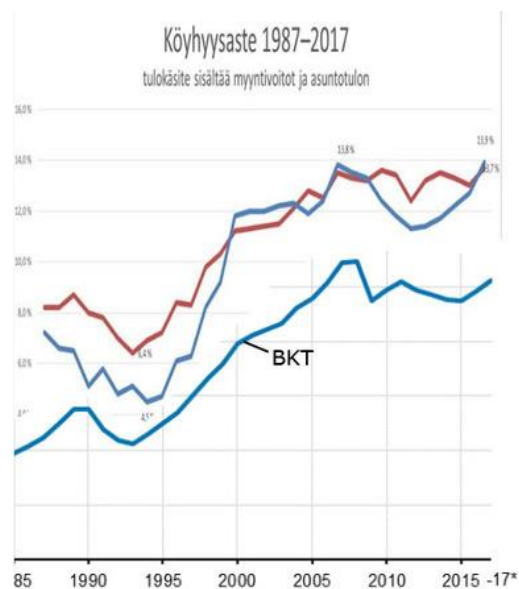
Empatiakuilu

Yksi talousajattelun johdannainen on empatiakyvyn heikkeneminen tai jopa katoaminen pahimmillaan. Kun toisen menestymättömyys halutaan nähdä yksilön omana kyvyttömyytenä on hyvin vaikea asettua toisen asemaan, koska se saattaisi paljastaa myös oman menestyksen syyksi ulkoisia tekijöitä. Näitä ovat muun muassa geneettiset arpajaiset, perhetaustan varallisuustilanne ja onnekkaat sattumat.

Kysymys ei siis ole vain kyvyttömyydestä tunnistaa toisen tilanne, vaan myös kyvyttömyys nähdä oma elämäntilanne todellisuuden heijastuksena. Näin syntyy empatiakuilu ja harhainen kupla, josta käsin todellisuutta on vaikea hahmottaa. Se lisää myös tuskaa päästä irti talousajattelusta, jonka vankina ihminen on.

Tuloerot, eriarvoisuus, populismi, ylikulutus

Talousajattelun seurauksena on syntynyt myös yhteiskunnallisia ongelmia. Talouskasvun mukana viime vuosikymmeninä **tuloerot** ovat kasvaneet merkittävästi. Kasvu palkitsee siis ylempiä tuloluokkia enemmän kuin alempia. Sen johdosta suhteellinen köyhyys myös kasvaa. Tulorajana on 60% mediaanituloista ja kun palkat nousevat niin perusturvan varassa olevat ja matalapalkkaiset jäävät kehityksestä jälkeen. Viime vuosina myös väestön ikärakenteen muutos ja työn murros ovat edesauttaneet samansuuntaista kehitystä kun pitkäaikaistyöttömyydestä ja osa-aikaistyöstä on tullut pysyviä ilmiöitä.

Lähteet kaavioille: [Tilastokeskus](#), [Pertti Honkanen](#), [Facebook](#)

Eriarvoisuuden merkitys on jopa suurempi varallisuuserojen kasvuna nähtynä. Koska taloudellinen menestyminen ja varallisuuden lisääminen ovat keskeisiä tavoitteita ja kaikki eivät voi olla voittajia, niin eriarvoisuus on sisäänrakennettu ominaisuus talousajatteluun perustuvassa maailmankuvassa.

Perusturvan varassa omassa mikrotaloudessaan 30€:n viikoruokabudjetilla elelevä saattaa iloita kirppikseltä löytyneestä 10€:n villapuserosta kun jääkiekkomiljonääri hankkii samalla tunnelatauksella 40:n vanhan auton seuraksi uuden urheiluauton, jonka hinta on monta kymmentä tuhatta kertaa suurempi kuin välttämättömään tarpeeseen hankittu villapusero. Iltapäivälehdet hehkuttavat teemuselänteitä ja kimiräikkösiä ylläpitäen näin talousajattelun hegemoniaa.

Nykyinen markkinaliberaalinen talousjärjestelmä on yskinyt usein tapahtuvien kriisien johdosta. Jokainen lama ja taantuma on kasvattanut eriarvoisuutta. Yksi taloudellisen eriarvoisuuden seuraus on **nationalistinen populismi**, jonka vaikutuksesta yhteiskunnan jännitteet kasvavat lisää ja purkautuvat vihana. Mielialat köyhemmissä kansanosissa ovat myös tuskaisia ja itsetuhoisia kyselyjen perusteella. Poliisi on jo ilmeisesti varautunut tuleviin levottomuuksiin hankkimalla panssariautoja. Muureja halutaan rakentaa omistusoikeuksien puolustamiseksi. Ihmisiä jaetaan yleistäen eriarvoisiin ryhmiin ja siksi ihmisen ainutlaatuisuus ei enää ole itseisarvo.

Talousajattelun seurausta on myös **ylikulutus**. BKT:n kasvu edellyttää kulutustason nousua, jota menestykseen pyrkivä ihminen myös tarvitsee oman statuksen nousunsa merkiksi. Kierre on valmis ja siitä on vaikea irrottautua. Seuraukset näkyvät ilmastonmuutoksena ja muina ympäristökatastrofeina. Kollektiivinen vastuu luokitellaan sosialismiksi ja yksilön vastuuta paetaan yksilön vapauden nimissä, vaikka jälkimmäisen pitäisi velvoittaa edelliseen. Talousajattelun ideologiaan kuuluu painostaa syrjäytyneitä ottamaan vastuuta itsestään, mutta hyväosaisen vastuuta hänelle moninkertaisen ylikulutuksen torjunnassa ei vaadi kukaan, koska se rikkoisi yksilönvapauden periaatetta.

3. LUOVA LUOPUMINEN

Kun ihmiskäsitys on kapea ja liikutaan vain yhdellä ulottuvuudella kuten talousajattelussa, vaihtoehtoja on vaikea nähdä. Talouskasvun kritiikiltä puolustaudutaan silloin ehdottomuudella nykyisen järjestelmän olemassaololle. Jos nälkäisen mieli tekee pihviä, on ehkä turha ehdottaa kukkakaalipirtelöä. Kasvissyöjäksi voi alkaa vasta kun on päättänyt luopua lihansyönnistä. Ennen pitkää huomaa, että nälkä lähtee ja itsekin voi paremmin.

Talousajattelulle ei edes haluta nähdä vaihtoehtoa ja siksi siitä on niin vaikea luopua. Luopuminen kuitenkin on mahdollista, mutta ensin pitää hyväksyä se, että nykyistä talousjärjestelmää ei voida korvata jollain tunnetulla vaihtoehdolla. Sellaista ei ole ja se ei ole edes tarpeen. Ihminen on luonnostaan luova ja irtipäästäminen vanhoista ajatusmaileista vapauttaa luovuuden etsiä uusia ratkaisuja.

Luovuus liitetään yleensä taiteellisuuteen ja innovatiivisuuteen, mutta se ei anna oikea kuvaa luovuuden olemuksesta. Luovuus on kaikessa elollisessa elämää ylläpitävä voima. Luovuus näkyy siinä kun kasvi kurottautuu valoa kohti ja lokit seuraavat valkeaa laivaa toiveena pyörteiden nostamat makupalat.

D.W. Winnicott on kuvannut luovuutta näin ([Kurkela, 2004](#)):

"Winnicott toteaa, että luovuus on koko elämää värittävä asenne. Luovuus voi olla mukana taiteellisessa työssä, mutta myös silloin kun vammaisen nauttii kyvystään hengittää tai lapsi on innostunut ulosteillaan sotkemisesta tai kirkumisesta. Luova asenne antaa elämälle mielekkyyden tunteen, se tekee elämästä elämisen arvoisen."

Erich Fromm kertoo luovuuden merkityksestä näin kirjassa Zen ja psykoanalyysi (2012):

"Kaiken tämän pohjalta on selvää, ettei hyvinvointi ole mahdollista ilman luovuutta ja kykyä reagoida ja vastata kokonaisuena ihmisenä siihen, mitä itsessämme, muissa ihmisissä ja maailmassa todella tapahtuu."

"Aidot vastaukset vaativat luovuutta: maailman näkemistä sellaisena kuin se on ja silti sen kokemista minun maailmanani - toisin sanoen maailmana jota minä luon ja muutan luovuudellani."

Luovuuden yhteydessä puhutaan usein älykkyydestä. Niiden erona on se, että älykkyyttä mitattaessa ratkaisu tunnetaan kun taas luovuutta ei voi edes mitata, koska ratkaisua ei vielä tiedetä. Luovuus on siten epätieteellistä. Luovuus on mielen prosessi, jossa uudet havainnot kohtaavat aikaisempia kokemuksia luovana leikkinä. Luova asenne on avoimuutta tälle leikille ja heittäytymistä tuntemattomaan.

Taloukasvusta irtautumisen mahdollisuutta on kuvattu viime aikoina jonkin verran. Ainakin seuraavat käsitteet ovat olleet esillä: [degrowth](#), [kohtuutalous](#), [vakaan tilan talous](#) ja myös [buddhalainen talous](#), joka edustaa varmaankin luovinta lähestymistapaa taloustieteeseen.

Taloukasvua kuvaavaa bruttokansantuotetta pidetään aikansa eläneenä mittarina ja sille on etsitty korvaajaa, joka mittaisi paremmin hyvinvointia ja yhteiskunnan kehitystä inhimillisestä ja luonnon arvoja tukevista lähtökohdista. Näitä ovat muun muassa: [GPI](#), [HDI](#), [HPI](#) ja [GNH](#), joista viimeksi mainittu mittaa Bhutanissa yhteiskunnan tilaa buddhalaisesta näkökulmasta.

Oikea kysymys ei ole siis olisiko joku edellä mainituista talousjärjestelmistä vaihtoehto nykyiselle. Oikea kysymys on: [mitä kasvun jälkeen?](#) Odotammeko [katastrofia](#) vai ajamme nykyisen järjestelmän hallitusti alas? Talouspolitiikan ja taloustieteen tulisi olla valjastettu ihmisen ja ympäristön hyvinvoinnin edistämiseen, ei ahneuden ja vallan välineiksi. Ihmisen pitää luottaa itseensä ja uskoa uuden tien mahdollisuuteen zeniläisin mieltein: *"kun tulet risteykseen, lähde kävelemään."*

4. HENKINEN KASVU

Henkinen kasvu saattaa tuoda mieleen New Age-hömpän tai muuten vain arkielämälle vieraan maailman, jossa sekottuvat pseudouskonnolliset ja sumupilvissä leijailevat käsitteet kuten sydäntietoisuus, läsnäolon voima, aurat ja chakrat. Henkinen kasvu voidaan ymmärtää monella tavalla, joten viisasta olisi ensin määritellä, mitä sillä tarkoitetaan. Usein sen takaa löytyy ajatus itsetuntemuksen parantamisesta tavalla tai toisella. Mutta sekin voi johtaa harhaan, koska ensin pitäisi ymmärtää mitä sillä **Itsellä** tarkoitetaan.

Koska itsetuntemuksessa on kysymys ihmisen omasta kokemuksesta, sitä ei voi tutkia tiedollisin keinoin ulkoapäin. Itsetuntemukselle ei ole mitattavaa suuretta ja se on siten epätieteellistä.

Itse voidaan ymmärtää **toimijana** eli subjektina ja **representaatioina** eli mielikuvina. Nämä onkin hyvä erottaa toisistaan. Representaatiot ovat oman mielen luomuksia - **identiteettejä**. Ne ovat omia yksilöllisiä kokemuksia siitä keitä me olemme. Subjektiminä taas näyttäytyy toiminnan ja puhutun kielen kautta, joten se on välillisesti myös toisten ihmisten kokemuspöydissä.

On hyvä ymmärtää myös käsitteet **hengellisyys**, **henkisyys** ja **maallisuus**. Hengellisyydellä voidaan tarkoittaa ihmisen dialogia jonkin yliluonnollisen kanssa. Henkisyydellä taas dialogia itsen kanssa. Hengellisyys on ollut jo pidempään katoamassa kun uskontojen rooli länsimaisissa yhteiskunnissa on menettänyt alkuperäistä merkitystään. Teknietieteelliseen maailmankuvaan kun ei juuri yliluonnolliselle ole sijaa ellei sitten yliluonnolliseksi voisi ajatella markkinavoimia. Usko markkinavoimiin ja teknologiaan onkin korvannut perinteiset uskonnot maallistuneen ihmisen uskomusjärjestelmänä. Henkisyuden arvo kulutusyhteiskunnassa taitaa löytyä enää vain oma-apuoppaiden ja henkisen valmennuksen kurssien markkina-arvoina.

Henkisellä kasvulla tarkoitetaan tässä ensisijaisesti subjekti-minästä saatavan oman ymmärryksen lisäämistä. Toisin sanoen: omaan toimintaan vaikuttavien motiivien tunnistamista. Ajatus voi tuntua aluksi helpolta tempulta, mutta motivaatiot ovat meissä kerrostuneita ja syvemmällä olevat ovat pitkälti tiedostamattomia.

Koska itsen representaatiot (identiteetit) ovat syntyneet suhteessa ulkoisen maailman kanssa, niitä voidaan myös manipuloida ulkoapäin. Jos itsen representaatiot saavat vallan subjekti-minästä, niin se avaa väylän myös toisten käyttäytymiseen vaikuttamiseen. Henkisen kasvun lopputulos on sitten tuon kytkennän irrottaminen.

Kuinka hyvin pystymme esimerkiksi sosiaalisessa toiminnassa tunnistamaan, miksi sanomme sen mitä sanomme? Tai, miten hyvin ymmärrän omaa kulutuskäyttäytymistäni? Miksi tuli ostettua juuri se auto? Kuvittelen, että valintaani johtivat hevosvoimat ja väentömömomentit kun varsinainen päätös tuli kuitenkin sosiaalisista paineista. Piti saada isompi ja kalliimpi kuin naapurilla, vaikken sitä itselleni myönnäkään. Mieli teki quarter-pounderateriaa kokiksella, vaikka ei ollut edes nälkä. Miksi?

Määritellään siis tässä henkinen kasvu **biologisten viettien ja sosiaalisten paineiden ylittämisenä**, jolla tarkoitetaan omien vaikuttimien tunnistamista ja sen pohjalta tehtyjä viisaita valintoja. Tavoitteena on se, ettei näiden kerrostuneiden motivaatioiden välillä olisi liiemmin ristiriitaa. Silloin ihminen on **autonominen** ja **autenttinen** - itseohjautuva ja aito kokonainen oma itsensä. Syön terveellisesti kun on nälkä ja saatan jättää auton ostamattakin.

Henkinen kasvu antaa tilaa siten myös luovuudelle. D.W. Winnicottin mukaan luovuuden vastakohta on mukautuvuus ([Kurkela, 2004](#)):

"Älyllisesti ja sosiaalisesti normaalin ihmisen suhde todellisuuteen on aina luova, paitsi jos hän sattuu olemaan sairas tai jos luova asenne on jonkin erityisen ulkoisen syyn vuoksi tukahdutettu. Silti vaikeissakin oloissa (kuten ankarat perheolot, keskitysleirit tai poliittinen vaino) jotkut säilyttävät luovan suhteen todellisuuteen. He ovat kärsiviä ihmisiä, toteaa Winnicott. Loput ovat luopuneet toivostaan luovaan elämänasenteeseen. He ovat mukautuneet, he eivät enää näe elämää luovasti. Mukautuminen on luovan asenteen vastakohta; se on kokemus siitä, että täytyy alistua ulkoisiin vaatimuksiin."

Mukautuminen (engl. *compliance*) tarkoittaa siis antautumista ulkoisille vaikutteille. Mukautuva ihminen on tarpeellinen kulutusyhteiskunnassa, koska ihmisten mieliä pystytään manipuloimaan helpommin sekä markkinoiden ohjaamina että poliittisin keinoin. Aidosti itseohjautuva ja luova ihminen on myrkyä sekä markkinavoimille että autoritaariselle hallinnolle.

Miten sitten henkinen kasvu syntyy? Ensin pitäisi ymmärtää, että ihmisten lähtökohdat ovat hyvin erilaisia. Siihen vaikuttavat sekä geneettiset arpajaiset että kasvuympäristö varhaisvuosina. Myös elämän kriisit voivat toimia joko henkistä kasvua luoden tai sitä estäen. Usein merkittävä kasvu tapahtuukin vasta keski-ikäen jälkeen kun elämäkokemusta on jo kertynyt ja sosiaaliset paineet alkavat hellittää.

Tässä piileekin yksi tämän päivän isoista virhearvioista. Nykyisin on vallalla ajatus, että vastuun ottaminen itsestä ja itseohjautuvuus olisivat ikään kuin synnynnäisiä piirteitä kaikissa ihmisissä ja pitää vain tarttua itseään niskasta kiinni ja yrittää pärjätä. **Itseohjautuvuus on kuitenkin henkisen kasvun tulos**, joten on virhe olettaa, että kaikki siihen kykenevät samalla tavalla.

Kouluissakin on nyt alettu soveltamaan uusia menetelmiä, joissa korostetaan itseohjautuvuutta. On väärin vaatia sitä lapsilta kun monet aikuisetkaan eivät siihen kykene. Seurausena jako paremmin ja huonommin menestyneisiin tulee korostumaan, jos yksilöllisiä eroja ei oteta huomioon. Sama vaikutus näkyy myös suhtautumisessa yhteiskunnan huono-osaisiin ja syrjäytyneisiin.

Henkistä kasvua ei pitäisi lähestyä menetelmänä, jonka voisi opetella oma-apukirjoista tai henkisen valmennuksen kursseilta. Siinä on kysymys ennen kaikkea asenteesta. Kukaan ei voi vaatia toista muuttamaan asennettaan. Se on tehtävä itse omasta halusta.

Luova asenne tarkoittaa avoimuutta ja uteliaisuutta uutta kohtaan. Uusi voi olla joko ulkoiseen havaintoon liittyvä tai oman ajattelun synnyttämä uusi kokemus. Winnicott kuvaa luovaa kokemista (engl. *apperception*) näin (Playing and Reality, 1971 s.65):

"It is creative apperception more than anything else that makes the individual feel that life is worth living. Contrasted with this is a relationship to external reality which is one of compliance, the world and its details being recognised but only as something to be fitted in with or demanding adaptation. Compliance carries with it a sense of futility for the individual and is associated with the idea that nothing matters and that life is not worth living. In a tantalising way, many individuals have experienced just enough of creative living to recognize that most of the time they are living uncreatively, as if caught up in the creativity of someone else, or of a machine."

Näyttääkin siltä, että luovuus tulee selkeimmin esiin niissä ihmisissä, jotka ovat irrottuneet yhteiskunnan normeista. Luovuus liitetään usein taiteilijoihin ja monet heistä ovatkin löytäneet luovuutensa kärsimyksen kautta. Mutta tarkoittaako se sitä, että meidän pitäisi hakeutua kriiseihin, jotta kasvaisimme? Ei kai kukaan sellaista halua tietoisesti? Onneksi luovuus on meissä kaikissa luonnollinen ominaisuus ja siksi huomion pitäisikin olla siinä miten ja missä vaiheessa sitä on **tukahdutettu**. Elämän pelikortit jaetaan varhaislapsuudessa, joten katseet sinne. Vastuu on silloin vanhemmilla ja muilla kasvattajilla. Mutta heidän pitäisi tietysti ensin huolehtia omasta kasvustaan.

Henkinen kasvu vapauttaa luovuuden ja siksi luovuuden löytäminen uudestaan on aikuiselle mahdollisuus. Haluaako sen sitten käyttää on jokaisen oma valinta, eikä ketään voi siihen pakottaa. Ainoa sitä vastustava tekijä on oma Itse. Identiteetit istuvat vahvasti meissä, eikä niistä ole helppo päästä irti. Kasvu ihmisenä edellyttää kuitenkin identiteettien vallan musertamista, jotta ihminen voi elää vapaana. Se on ainoa todellinen vapautemme, kuten Buddha oivalsi yli 2.500 vuotta sitten.

5. HILJAINEN VALLANKUMOUS

Tulevaisuutta on paha ennustaa. Elämme nyt epävarmoja aikoja kun erilaisten isojen muutosten uhkia on aistittavissa. **Ilmastonmuutos** puhuttaa, **työnmurros** muuttaa työn merkitystä ja **nationalistinen populismi** on nostanut päätään ja vaikuttaa jo demokraattistenkin yhteiskuntien toimintaa sekoittaen.

Kaikkien näiden muutosten taustalla on talouskasvu. Ilmastonmuutos on selkeimmin kytkettävissä talouskasvuun lisääntyvän energiankäytön ja materiaalityönteon johdosta. Myönnetään, että ilmastonmuutos johtuu elämäntavastamme, jota ei kuitenkaan haluta muuttaa. Automaatio ja tekoäly ovat teknologian kehityksen tulosta, mutta sitä vaatii juuri talouskasvu veturiksi tehokkuutta esiin houkutellessaan. Talouskasvu on kiistatta eriarvoistumisen suurin syyppä ja työnmurros kiihdyttää sitä edelleen kun yhä harvemmille on palkkatyötä tarjolla. Eriarvoistuminen johtaa taas turvattomuuden tunteen lisääntymiseen, joka on nationalistisen populismin käyttövoimaa. Kontrolli lisääntyy ja siten yksilönvapauden eetoksesta tuleekin ihmiskunnan ansa.

Nykyisiä ongelmia ja tulevaisuuden uhkia väistellään usein sanomalla, että nyt on asiat paljon paremmin kuin ennen. Samalla ei kuitenkaan kerrota mitä se hyvä on. Pidetään itsestään selvänä, että hyvää on taloudellinen vauraus ja teknologian tarjoamat elämän helpotukset. Tietenkin nyt on paremmin, koska tavoitteenakin on ollut taloudellisen vaurauden lisääminen ja toive erilaisten teknisten härpäkkeiden kehittämisestä. Jos suunnana olisi ollut luontaiselinkeinojen ja omavaraisuuden kehittäminen, niin varmasti nyt porotalous ja pienviljely kukoistaisi. Tavoitteellinen ihminen saa mitä haluaa luomakunnan kruununa.

Tuo asema velvoittaisi kuitenkin myös vastuullisuuteen omissa pyrkimyksissä ja tämä onkin pettänyt pahasti - muun luomakunnan harmiksi. Vimmaisaa teknistaloudellista kehitystä on seurannut edellä mainitut oheisvaikutukset talousajatteluun taipuvaisen ihmisen huomaamatta. Tai - on huomattu ja huomautettu, mutta ei ole kuunneltu. Nyt pitäisi sitten tehdä jotain.

Demokratiaa sanotaan parhaimmaksi huonoista yhteiskuntajärjestelmistä. Demokratiassa toimii enemmistövalta kun valtaapitävät on äänestetty valtiopäiville päättämään kansan asioista enemmistöperiaatteella. Jos kansalaisten keskuudessa talousajattelu on valtavirtaa, niin muutosta parempaan ei ole poliittisen päätöksenteon suunnalta odotettavissa. Kaikki puolueet Suomessa ovat talouskasvun takana. Poliitiikkaa käytetään erilaisten rakenteellisten muutosten aikaansaamiseksi painottuen aina sen mukaan kuka on vallassa. Poliitiikka on aika huono väline aikaansaamaan muutoksia asenteissa. Jos edellämäinittuja uhkia halutaan vähentää, ratkaisu ei löydy poliitiikasta, vaan ihmisten asenteiden muuttamisesta muilla keinoin.

Järjestäytyneen pahuuden keinona muuttaa ihmisten asenteita on **propaganda**. Propaganda perustuu toistoon. Kun jotain asiaa - oli se sitten totta tai valetta - toistetaan tarpeeksi usein, ihmiset alkavat uskomaan siihen ja siitä tulee normi. Näin se toimi Natsisaksassa ja toimii muissa autoritaarisissa maissa edelleenkin tänä päivänä. Raja propagandan ja muun poliittisen viestinnän välillä on aika hauras.

Toinen vaihtoehto on **kansalaiskeskustelu**. Jos ihmiset voisivat vapaasti vaihtaa ajatuksiinsa keskenään, niin ennen pitkää hyvät asiat jalostuvat esiin. Avainsanana tässä on **vapaasti**. Vapaus mahdollistaa luovuuden ja siten myös paremman ymmärryksen todellisuudesta.

Vaikka Suomi onkin sananvapauden kärkimaita, niin julkinen keskustelu on kaikkea muuta kuin vapaata tänä päivänä. Valtamediaksi mielletyt välineet eivät ole poliittisesti sitoutumattomia. Sosiaalinen media on muutaman jätin hallussa ja niiden toimintaa ei ohjaa vapauden eetos vaan ahneus. Somea ja nettikommenttipalstoja pitää moderoida, koska muuten ne täyttyisivät loasta ja oikeuslaitos olisi tukossa vihapuhe- ja kunnianloukkauskanteiden takia kun pahuus on verkostoitunut ja vallannut mediat. Tekniset välineet ovat kyllä kunnossa, mutta ihmiset eivät.

Edesmennyt amerikkalainen kirjailija Kurt Vonnegut sanoi joskus kauan sitten, että maailmassa on paljon hyvää, mutta se ei ole järjestäytynyt vielä. Niin totta. Nyt tarvittaisiinkin **hyvän verkostoitumista**. Välineet ovat valmiina jo. Kuka ottaisi ne haltuun? Tarvitaan **hiljaista vallankumousta**, jossa yksittäiset valistuneet, luovat ja vapaat ihmiset ja yhteisöt yhdessä jakavat ajatuksiaan niin, että ne alkavat kasvamaan ja valtaavat pikkuhiljaa tilaa keskusteluissa ja päätöksenteossa. Tavoitena olisi luopuminen talousajattelusta. Talousajattelu pitäisi nostaa esiin siitä asemastaan, johon se on juurtunut ihmisten miellissä itsestään selvytenä. Se pitää tehdä näkyväksi. Paljastaa sen rooli tässä maailmassa. Luoda sen historian loppu. Mikä suunta sen jälkeen? Sen voimme päättää itse. Päättää olemmeko **turvallisuuden tuottajia vai kuluttajia**.